

УДК 930. 22: 94 (477) (045)

Микола Стопчак

ІНТЕРНОВАНА АРМІЯ УНР У ТАБОРАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В ПОВОЄННІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізовано історіографічний доробок українських зарубіжних істориків повоєнного періоду щодо проблеми перебування інтернованих вояків УНР у таборах країн Центральної Європи, визначені характерні риси історіографічного процесу, з'ясовані проблеми, що потребують подальшого наукового вивчення та інтерпретації.

Ключові слова: інтерновані, табір, українська військова еміграція, історіографія, історіографічний процес.

Після кількох років виснажливої боротьби у визвольних змаганнях за межами України опинилось не менш 40 тис. вояків Армії УНР [10, с. 24]. Опинившись у надзвичайно складних умовах інтернування, вони, тим не менш, не схилили голови, а продовжили боротьбу за українську державність.

Багато сучасних істориків, які досліджують військову історію доби визвольних змагань 1917–1921 рр., слушно зауважують, що найкраще з досвіду військово-політичної діяльності Державного Центру УНР в екзилі, може бути використане у патріотичному вихованні особового складу Збройних сил незалежної України.

Обставини перебування вояків УНР у таборах для інтернованих, що існували на теренах країн Центральної Європи у 1919–1924 рр., військово-політична та культурно-просвітницька діяльність Державного Центру УНР досліджуються вже декілька десятиліть, особливо активізувавшись зі встановленням незалежності України. Створено чимало монографій, статей, захищено низку кандидатських і докторських дисертацій. Усе це зумовлює необхідність історіографічного осмислення всієї сукупності праць із цієї проблематики, особливо публікацій українських зарубіжних авторів, тим паче, що й до цього часу серед сучасних вітчизняних та зарубіжних фахівців ще остаточно не подолані розходження в оцінках діяльності української військової еміграції, в т. ч. і в “таборовий” період. До того ж, існують намагання частини вітчизняних істориків некритично запозичувати й використовувати оцінки й висновки українських зарубіжних авторів щодо політики Уряду УНР в екзилі щодо інтернованих українських вояків протягом 1919–1924 рр.

У сучасній вітчизняній науці відсутні праці, які б комплексно аналізували науковий доробок українських зарубіжних істориків, присвячений проблемі перебування інтернованих вояків армії УНР у таборах країн Центральної Європи. Як правило, вітчизняні фахівці обмежуються у своїх розробках із зазначеної проблематики короткими історіографічними сюжетами, у яких переважно констатують вузькість джерельної бази, невисокий рівень аналітичного осмислення матеріалу, суб'єктивізм українських зарубіжних авторів, пов'язаний з їхніми партійними уподобаннями [3, с. 4–6; 12, с. 13–17; 14, с. 12–24; 15, с. 47–51; 19, с. 10–28; 23, с. 3–5; 24, с. 5–8]. Як результат, історіографічний аналіз праць українських зарубіжних істориків, присвячених політиці Уряду УНР в екзилі щодо інтернованих українських вояків протягом 1919–1924 рр., набув рис фрагментарності й незавершеності. Недостатнє вивчення теми в сучасній вітчизняній історіографії й зумовило її вибір, як об'єкту наукового аналізу.

На нашу думку, українську зарубіжну історіографію з досліджуваної теми можна умовно поділити на два періоди: 1) роки між двома війнами (1921–1939 рр.); 2) повоєнний період (1945 – по сьогоднішній день). Враховуючи багатогранність даної проблеми, автор поставив за мету проаналізувати повоєнну українську зарубіжну історіографію перебування інтернованих українських вояків УНР у таборах країн Центральної Європи у 1919–1924 рр.

Серед видань із даної проблематики повоєнного періоду варто, перш за все, виділити появу низки енциклопедичних українських видань, зокрема, 10-томну “Енциклопедію Українознавства” під редакцією В. Кубійовича, що вийшла друком у 1955 р. “Енциклопедія” містить певну інформацію щодо перебування в міжвоєнний період інтернованих українських вояків у таборах деяких країн Європи [9, с. 59–60, 829–830, 1180–1181, 2121–2122, 3120–3121, 3458, 3891]. З’являється й низка монографічних досліджень, авторами яких є колишні учасники визвольних змагань. Так, у 1952 р. вийшла з друку праця колишнього Кубанського Військового Отамана і голови уряду Кубані В. Іваниса “Симон Петлюра – Президент України 1879–1926”, дев’ятий розділ якої повністю присвячений еміграційному періоду життя Головного отамана. Автор характеризує його, як лідера, який у важких умовах інтернування не втрачав оптимізму, багато працював задля продовження боротьби за визволення українського народу від більшовицького ярма. Автор не приховує, що українська еміграція не була єдиною, в ній були різні течії, деякі політичні групи замість практичної роботи продовжували шукати винних у невдачі українського руху або змінили політичну орієнтацію [8, с. 218]. Водночас, праця В. Іваниса містила мало нової інформації з досліджуваної проблеми. У ній переважно наводились загальновідомі факти про місця розташування таборів для інтернованих українських вояків, а також про перебіг Другого Зимового походу [10, с. 216–217]. Значна частина розділу була присвячена цитуванню положень з листів С. Петлюри, у яких Головний отаман серед іншого висловлював власне бачення шляхів реорганізації інтернованої армії з метою продовження боротьби за визволення українських земель від більшовиків [10, с. 227–228].

Окремі факти, пов’язані з перебуванням українських вояків у таборах для інтернованих, їх участі у збройних акціях проти більшовиків у 1921–1926 рр. наводять у своїх монографіях П. Білон, В. Прохода, М. Стахів, В. Удовиченко, Л. Шанковський, ін. автори [2; 16; 20; 21; 25]. Зокрема, М. Стахів у праці “Третя Советська Республіка в Україні” з’ясовує обставини, за яких армія УНР опинилась в умовах інтернування на польській території. Він вважає, що головна причина полягала у спробах польського керівництва коштом України розв’язати свої проблеми у взаємовідносинах з радянської Росією. “В цій справі, – зазначає М. Стахів, – була панівна опінія польських урядових коаліційних партій проста: покинути її (УНР – М. С.) на волю долі, або, іншими словами, продати її політично Москві під час мирових переговорів” [20, с. 187]. Детально аналізуючи політику польських урядових кіл під час підготовки Ризького мирного договору з більшовицькою Росією, М. Стахів доводить, що поляки послідовно готували зраду свого союзника – УНР, її збройних сил. Підписавши 12 жовтня 1920 р. прелімінарний договір з більшовиками, згідно якого з 18 жовтня 1920 р. польські і більшовицькі війська припиняли бойові дії, Польща, тим самим “... залишила советським арміям волю знищити мілітарно Армію Української Народної Республіки, що знаходилася тоді на Схід від Збруча в боях проти советських військ” [20, с. 195]. Автор зазначає, що, незважаючи на мужній опір Української Армії, вона, покинута напризволяще своїм колишнім союзником, не змогла чинити довго опір переважаючим силам більшовиків і змушена була відступити за Збруч до Галичини, яка вже фактично перебувала в руках у поляків. “Польське військо згідно зі своїм договором про перемир’я роззброїло Армію УНР на терені Галичини та інтернувало її в різних таборах” [20, с. 200], – констатує автор.

Певна увага приділена автором і повстанському антибільшовицькому рухові в Україні після залишення її території вояками УНР, спробам Уряду УНР в екзилі не лише підтримати його, а й надати масштабів всенародного повстання. Але на думку автора, Другий Зимовий похід в листопаді 1921 р., який мав запалити вогнище всенародної боротьби з більшовиками в Україні, був запізною акцією, оскільки ще літом 1921 р. більшовики розбили основні сили повстанців. “Так в істоті речі керований і координований повстанський рух протягом зими 1921 на 1922 був у головному знищений, – резюмує М. Стахів. – Залишилися тільки малі гнізда, які ще оперували з труднощами, але рух, залишений собі, не міг вже розвинутися до ширших розмірів з огляду на перевагу ворога, що, маючи мир на всіх фронтах, прийшов назад до себе” [20, с. 210].

Аналізу підсумків Другого Зимового походу, методів боротьби з більшовиками інтернованих українських вояків після його завершення, присвячують свої мемуари й інші автори, що опинились в еміграції, хоча, природно, їх кількість у повоєнний період зменшується. Цікавими, насиченими значним фактологічним матеріалом, є спогади Ю. Артюшенка, Д. Герчанівського, Д. Дідківського, М. Климишина, М. Ливицького, Д. Солов'я, М. Чеботаріва та ін. авторів [1; 7; 8; 11; 13; 18; 5]. Наприклад, Д. Соловей подає інформацію про найбільш значну партизанську акцію Армії УНР після Другого зимового походу – тривалий рейд по Поділлі у 1922 р. збройного відділу отамана Орла (сотника Армії УНР Я. Гальчевського) [18, с. 133]. Діяльності такої повстанської організації як Повстанська Волинська Армія присвятив свої мемуари Д. Дідковський [8, с. 54–55]. При цьому деякі автори намагаються не лише наводити фактологічний матеріал, а й осмислити підсумки діяльності військової еміграції, її досягнення і прорахунки, висловити бачення перспектив боротьби за визволення українського народу від більшовицького ярма. Змістовною в цьому плані є, на наш погляд, книга спогадів Ю. Артюшенка – колишнього старшини Запорізького корпусу, у якій II і III розділи присвячені історії української еміграції з 1917 по 1966 рр. Пройшовши після інтернування табори Пікуличі, Вадовиці, Щолково, Шепіорно, Каліш, автор залишив цікаві спогади про життя, побут, настрої, діяльність у них інтернованих українських вояків. Він, зокрема, наголошує, що українські вояки вірили у швидке повернення на Україну і готувались до продовження боротьби за її незалежність. “В таборах українське вояцтво, перемігши моральний гніт, взялося себе вишколювати, – свідчить автор. – Воно не лише хотіло бути військово краще вишколеним для нових можливих походів, але й піднятися інтелектуально вище. Почався військовий вишкіл, відкрилися військові й загальноосвітні курси й школи і закипіла культурно-освітня робота. Табори перетворилися, так би мовити, у військово-вишкільні осередки...” [1, с. 81]. Автор згадує про відвідини табору у Вадовицях Головою Директорії С. Петлюрою, зазначаючи, що його виступ “підніс нас духовно й морально та вплив у наші серця надію, що наша боротьба не піде намарно...” [1, с. 83].

Підводячи підсумки діяльності української еміграції у повоєнний період, Ю. Артюшенко вважає, що Армія УНР за часи еміграції не зрадила своїх бойових і державницьких традицій, тому її боротьба за незалежність України повинна бути зразком для молодшої формації вояків українського походження, які продовжать цю боротьбу. “Попереду реальної сили в житті національних спільнот іде ідейно-духовний національний чинник” [1, с. 173], – підкреслює автор. “Армія ж УНР є символом найвищого втілення української національно-військової ідеї в найдосконаліших формах нашого часу, в формах, які леляли в мріях поляглі лицарі соток українських поколінь і за якими так тужить український народ на своїй землі. Армія УНР є символом, який не можна збагнути розумом, ні порівняти з чимсь, що збудоване на розумуванні, але він діє і формує всенационально-державну думку в усьому нашому народі – в Україні і на чужині” [1, с. 173]. При цьому автор говорить і про важливу умову успішної боротьби за незалежність України в майбутньому – необхідність тісної співпраці еміграції з державницькими силами в самій Україні. “Брак гармонії між державно-діючою еміграцією в чужині та активними визвольними силами в Україні – цими двома невід’ємними і нерозлучними чинниками державно-визвольної цілості – завжди будуть причиною наших невдач” [1, с. 157], – наголошує Ю. Артюшенко.

Значний інтерес викликають й спогади та епістолярна спадщина М. Чеботаріва, активного учасника визвольних змагань 1917–1920 рр. та емігрантського руху, який у період інтернування Армії УНР фактично очолював роботу розвідки та контррозвідки Державного Центру УНР. Специфіка роботи, яку він виконував, зумовлювала його пильну увагу до усього, що було пов’язане з функціонуванням емігрантського середовища, зокрема збройних формувань УНР в умовах інтернування. Його практична робота в галузі розвідки і контррозвідки давала можливість контактувати з багатьма військовими діячами – аж до вищого військового керівництва, бачити їх у реальній роботі, що згодом дало автору змогу

висловити свої оцінки їх діяльності, змалювати етапи підготовки військової еміграції до збройної боротьби за звільнення України. З його спогадів постають перед нами постаті О. Удовиченка, С. Дядюші, М. Капустянського, П. Шандрука, М. Пересади-Суходольського, В. Куца, В. Сальського та інших військових керівників УНР в екзилі. Дає він власну оцінку й постаті Головного отамана С. Петлюри. Але ці оцінки не завжди були об'єктивними, часто надто категоричними. Наприклад, генерал-полковника Армії УНР О. Удовиченка, що займав посаду командира легендарної Третьої Залізної стрілецької дивізії в роки Української революції, згодом був генеральним інспектором Армії УНР і вважався одним з найздібніших командирів цієї армії, М. Чеботарів характеризує як людину, “цілком чужу українській справі”, яка “була заскочена революцією і пасивно прибилася до нашого берега” [5, с. 37]. Він звинувачує О. Удовиченка, інших військових керівників – В. Куца, С. Дядюшу, П. Шандрука, М. Пересаду-Суходольського у нездатності розробити військову доктрину того часу, зображує їх людьми, які, опинившись в еміграції, виявили апатію до української боротьби [5, с. 172]. Суперечливими і непослідовними є оцінки М. Чеботарівим генерал-хорунжого Армії УНР В. Сальського. У 1924 р. він називав його єдиним “дійсним українським генералом демократом, який відчуває дихання життя нашого народу...”. Але через два роки у листі до сотника В. Шевченка від 20 грудня 1926 р. характеризує генерала, як підступну людину, улесливу, що постійно виконує “ролю Лиса Микити, грає нашим ... національним почуттям та національними гаслами” [5, с. 173, 216, 217]. Досить неоднозначною людиною із спогадів та листів М. Чеботаріва постає й постать С. Петлюри. Такий часто невинуваний суб'єктивізм знижує цінність його праці, хоча й дає розуміння тих суперечностей, які існували в середовищі української військової еміграції. Разом з тим, М. Чеботарів висловив своє бачення умов, за яких військова еміграція може добитись успіхів у боротьбі з більшовицькою владою в Україні. Одна з них – збереження єдності державницьких сил в еміграції, підтримка тісного зв'язку з патріотичними силами у Великій Україні. В цьому плані думки автора перегукуються з поглядами вже згаданого Ю. Артющенка. “Помиляються ті, – підкреслює М. Чеботарів у листі до В. Шевченка у травні 1924 р., – котрі гадають, що наша доля, наша справа виконуються тільки там, на теренах України, котрі за рахунок обезцінення значення роботи еміграції, все значення і вагу уділяють тамшній роботі... Так, “там” відбувається колосальний процес організованості національних сил, підготовчої праці до рішучого бою з Москвою, але коли б їм стало відомо, що ми всі, в купі з Г(оловним) О(таманом) Петлюрою, переконались в безнадійності нашої визвольної боротьби, то це принесло б величезну шкоду, кинуло б активних борців в розпач і зневір'я і позбавило б того розмаху і глибини руху, яких набирає з кожним часом все більше наша справа. Для мене яким стало, що для успішної боротьби потрібно надавати колосальне значення “тамшньої” роботи, але разом з тим не допускати остаточного розкладу еміграції, ліквідації Уряду УНР. Успішність визвольної боротьби залежить від гармонійності чинів Уряду з цілою еміграцією і акцією на Україні” [5, с. 192].

Спогади автора свідчать, що він чимало зробив для втілення в життя цієї лінії, хоча методи його далеко не всіма в еміграції сприймалися. Проте його мемуари свідчать і про інше: автор слабо знав настрої українських селян, ті процеси, що відбувались в Україні в середині 20-х рр. ХХ ст., особливо після смерті С. Петлюри. Це призводило його до необ'єктивних оцінок перспектив визвольної боротьби в поневоленій більшовиками Україні. Свідченням цього є лист М. Чеботаріва до сотника В. Шевченка від 6 липня 1926 р., у якому автор писав невдовзі після смерті Головного отамана: “Коли б Ви знали, що робиться на Україні, які цінність ми – еміграція уявляємо для цілого нашого народу, то тобі відпало б слюняйство, зміновіховство, а були б всі горді тієї ролі, яку послала доля боротьби... А гадаєте, тепер народ в розпач впав. Ні. Чекає прибуття УНР. Чекає розпочаття акції УНР” [5, с. 214].

Попри суб'єктивізм автора, його певну заангажованість, допущені неточності, слід все ж погодитись з одним із упорядників документальної спадщини М. Чеботаріва проф. В. Сідаком, який зазначає, що вона має “достатньо високий ступінь достовірності”, є

важливим документальним джерелом до вивчення історії визвольних змагань, характеристики їх активних учасників та чільних діячів [17, с. 20].

Спроби висловити своє бачення тих процесів, які відбувались в середовищі української еміграції після поразки Української революції, осмисленні її ролі в продовженні державотворчих змагань на території Радянської України здійснив у своїй праці “Заповіт борцям за визволення” колишній Голова Директорії В. Винниченко. Автору не можна відмовити у щирості, великому бажанні бачити Україну вільною, незалежною, цивілізованою державою. Проте тяжіння до націонал-комунізму, поєднане з особистою неприязню до ряду керівників української еміграції, не дозволили, на наш погляд, В. Винниченку об’єктивно змалювати досліджувані процеси. Автор нерідко говорить про стару еміграцію, її спроби продовжити боротьбу за українську державність в іронічному тоні. “Деякі українські політики, – пише автор, – після поразки нашої Революції, будучи змушені покинути рідний край, переїхавши до чужих держав, старались, як вони висловлювались, “тримати прапор української державности”, возити з собою всі інститути її (“уряд”, “міністрів”, “дипломатів”, навіть трошки війська)” [6, с. 9]. Особливо дістається С. Петлюрі. Автор характеризує його як людину безпринципну, надмірно честолюбну, для якої головним було “бажання зватись “владою”, парадувати, фігурувати” [6, с. 31, 42]. Будучи прихильником тієї течії емігрантського середовища, яка дотримувалась орієнтації на “внутрішні сили”, В. Винниченко піддав гострій критиці С. Петлюру за Варшавський договір 1920 р., а також за намагання опертись на допомогу прикордонних з Україною європейських держав (зокрема Польщі) для продовження боротьби за українську державність. “Після поразки поляків більшовиками, – пише В. Винниченко, – петлюрівці мусили повернутися до Польщі разом з польською армією. Тут польський уряд прийняв їх на своє утримання до нового майбутнього походу на Україну. Цілком зрозуміло, що петлюрівці мусили виконувати народну приповідку: “На чийому возі їдеш, того й пісню співаєш”. Він був фашистський, антидемократичний. Не міг же, справді, Петлюра й його співники співати пісні демократичної на польському возі, їх же було б за неї зразу викинено” [6, с. 43]. Автор не хотів побачити, що це була одна з небагатьох можливостей для української еміграції продовжити державотворчі змагання. Навпаки, ревностно ставлячись до того, що ім’я С. Петлюри за його невинну боротьбу за українську державність було досить популярне серед значної частини українців навіть в перші роки після поразки революції, В. Винниченко чомусь стверджує, що саме Москва поставила Петлюру за вождя українського народу, а потім, знаючи “соціальні міщанські контрреволюційні позиції петлюрівщини”, старалась “... іменем Петлюри викликати огиду до національного почуття”, одвернути революційні елементи “од національних позицій” [6, с. 50, 51].

Приблизно в такому ж тоні змальовуються портрети й соратників С. Петлюри – А. Ливицького, І. Мазепи. Звісно, в середовищі нової еміграції, особливо після смерті С. Петлюри, не було єдності, про що В. Винниченку було добре відомо. Але спроби В. Винниченка підштовхнути її до повної відмови від тих засад державотворення, на які спирався у своїй боротьбі С. Петлюра, під приводом приписування йому і його соратникам по старій еміграції ярлика захисників “кляс капіталістичних”, “нелегітимних” представників УНР в екзилі, не сприяли єдності тих патріотичних сил за кордоном, які готові були продовжувати боротьбу за українську державність. Не додавали вони ясності й у справі з’ясування справжньої ролі української еміграції, її провідних діячів у цій боротьбі одразу після інтернування Армії УНР у таборах європейських держав.

Слід зазначити, що українські зарубіжні історики повоєнного періоду здійснили спроби розширити джерельну базу досліджуваної теми. Зокрема, у 1984 р. у Нью-Йорку під редакцією відомого історика в еміграції Т. Гунчака виданий збірник “Українська революція”, який містить низку документів, що висвітлюють окремі напрямки діяльності Уряду УНР в еміграції, результати роботи Української Військово-Ліквідаційної комісії у Польщі [22]. Але на жаль, у другій половині 80-х – 90-ті рр. ХХ ст. інтерес українських зарубіжних істориків до проблем інтернованого українського вояцтва значно знизився. Одним з небагатьох, хто

продовжив досліджувати певні аспекти даної теми, був В. Верига. Зокрема, у 1990 р. він написав і у 1995 р. видрукував працю “Листопадовий рейд” [4], у якій ще раз повертається до причин поразки Другого Зимового походу, що завершився трагедією під Базаром. Аналізуючи спогади як безпосередніх учасників походу, так і праці окремих діаспорних істориків, В. Верига доходить висновку, що його поразку зумовив комплекс причин. “Пізній початок походу на Україну, несподівано рання зима, брак належного одягу й озброєння повстанців, – зазначає він, – а також знищення повстанських центрів і деяких повстанських загонів, з одного боку, та пляново скупчені большевицькі мілітарні сили в Правобережній Україні, з другого боку, призвели до трагедії, відомої в історії України ХХ століття під назвою “Базар” [4, с. 155]. Разом з тим, автор заперечує тезу деяких українських зарубіжних істориків про те, що вирішальною причиною поразки було ненадання поляками повстанцям обіцяної зброї. На його думку, якби поляки і виконали свої зобов’язання, остаточний наслідок був би не набагато іншим. “Жменька повстанців, без всенародної підтримки, не могла зробити жодного чуда. А підтримки, як виявилось, бути не могло, бо повстанчі загоны, а зокрема їхні центри, були розгромлені, а населення стероризоване великою силою регулярних частин Червоної Армії” [4, с. 156]. Цікавим аспектом праці є спроба В. Вериги розібратись із справжніми причинами загибелі начальника штабу Повстанчої Армії полковника Ю. Отмарштейна у травні 1922 р. На думку дослідника, їх з’ясування дозволить дещо в іншій площині подивитись на причини поразки Другого Зимового походу. Посилаючись на спогади полковника Р. Сушка – командира 2-ї дивізії Січових Стрільців, автор пише, що полковник Ю. Отмарштейн отримав у свої руки надзвичайно неприємний для Уряду УНР лист. У ньому містилося прохання Уряду до начальника польського Генерального штабу “не видавати зброю ген. Ю. Тютюнникові для його Повстанчої Армії”, що готувалась до походу в Україну восени 1921 р. [4, с. 159]. Хоча сам оригінал листа у праці В. Вериги не наводиться, автор вважає, що такий лист існував, при цьому він посилається на певні факти, зокрема на відсутність у польських опублікованих документах навіть згадки, що Уряд УНР протестував проти невиконання поляками своєї обіцянки надати українським воякам зброю [4, с. 163]. Проте, дослідник не висловлює у своїй праці чітких міркувань щодо причин такої позиції Уряду УНР, його висновок дещо туманний. Окрім зарозумілості і самовпевненості генерала Ю. Тютюнника, пише автор, “трагічну роль відіграли і політики, які ставили свої партійні догми вище української державности. Не бракувало й таких, котрі намагались забезпечити собі трудами і кров’ю Повстанчої Армії поворот в Україну на добрі посади, ставлячи персональний інтерес вище всенародного” [4, с. 166]. Очевидно, над проясненням цього питання можуть попрацювати майбутні українські історики.

Серед позитивних моментів праці В. Вериги слід відзначити наведення автором оригіналу тексту протоколу засідання Надзвичайної комісії у справі захоплених у полон вояків групи Ю. Тютюнника та опублікування повного списку всіх 359 вояків Повстанчої Армії, які були розстріляні під Базаром [4, с. 139–141; 167–175].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що, незважаючи на збільшення фактологічної бази, більш високий науковий рівень осмислення українськими зарубіжними істориками подій, пов’язаних з періодом функціонування Збройних Сил УНР в умовах інтернування, досліджувана тема у повоєнний період – аж до кінця 80-х рр. ХХ ст. страждала на фрагментарність, суперечливі оцінки і висновки. Лише у 90-і рр. ХХ ст. українські зарубіжні дослідники починають позбавлятися вищезазначених вад, що, безумовно, сприяло підвищенню наукового рівня написаних ними праць.

Список використаних джерел

1. *Артюшенко Ю.* Події і люди на моєму шляху боротьби за державу. 1917–1966 / Ю. Артюшенко ; передм. А. Юриняка. – Чикаго : На чужині, 1966. – 221 с. 2. *Білон П.* Спогади / П. Білон. – Пітсбург, 1952. – Ч.1. – 159 с. 3. *Вагіна О. М.* Освітня діяльність української еміграції в країнах Європи (1918–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. М. Вагіна. – Запоріжжя, 1999. – 18 с. 4. *Верига В.* Листопадовий рейд / В. Верига. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1995. – 192 с. 5. *Визвольні змагання очима контррозвідника* : док. спадщина Миколи Чеботаріва. – К. : Темпора, 2003. – 288 с. 6. *Винниченко В. К.* Заповіт борцям за визволення / В. К. Винниченко. – К. : Криниця, 1991. – 128 с. 7. *Герчанівський Д.* Вигнати окупанта /

Д. Герчанівський. – Мюнхен, 1963. – 143 с. 8. *Дідківський Д.* Короткий огляд організації Волинської Повстанчої Армії в 1921–1922 рр. // Літопис Волині. – 1956. – Ч. 3. – С. 53–76. 9. *Енциклопедія Українознавства.* Словникова частина: У 10 т. – Париж – Нью-Йорк : Молоде Життя, 1955–1984 / Головн. ред. проф. д-р В. Кубійович. – 4015 с. 10. *Іванис В.* Симон Петлюра – Президент України. 1872–1926 / В. Іванис. – Торонто : Накладом 5-ї станиці Союзу бувших укр. вояків, 1952. – 256 с. 11. *Климишин М.* В поході до волі: Спомини / М. Климишин. – Торонто : Вид-во Ліги Визволення України і Дослідного ін-ту Студіум, 1975. – Т. 1. – 429 с. 12. *Колянчук О.* Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / О. Колянчук. – Л., 2000. – 278 с. 13. *Лівицький М.* Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. Лівицький. – Мюнхен – Філядельфія : Українське інформаційне бюро, 1984. – 72 с. 14. *Павленко М.І.* Українські військовополонені й інтерновані у Польщі, Чехословаччині та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.) / М.І. Павленко. – К., 1999. – 352 с. 15. *Плазова Т.І.* Діяльність Українського Повстансько-Партизанського Штабу в історіографії міжвоєнного періоду / Т.І. Плазова // Держава та армія. – Л., 2004. – № 502. – С. 47–51. 16. *Прохода В.* Записки непокірливого : історія національного усвідомлення життя і діяльності звичайного українця. Кн. 1 / В. Прохода. – Торонто : Накладом укр. вид-ва “Пробоем”, 1969. – 434 с. 17. *Сідак В.* Микола Чеботарів: його життя, спогади та епістолярна спадщина // Визвольні змагання очима контррозвідника (Документальна спадщина Миколи Чеботаріва). – К. : Темпора, 2003. – 288 с. 18. *Соловей Д.* Голгофа України / Д. Соловей. – Вінніпег : Український голос, 1953. – 288 с. 19. *Срібняк І.* Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи : становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924) / І. Срібняк. – К., 2000. – 324 с. 20. *Стахів М.* Третя Советська республіка в Україні : нариси з історії третьої воєнної інвазії Советської Росії в Україні і розвитку окупаційної системи в часі : листопад 1919– листопад 1924 / М. Стахів. – Нью-Йорк, 1968. – 244 с. 21. *Удовиченко О.* Україна у війні за державність : історія організації і бойових дій Українських збройних сил, 1917–1921 / О. Удовиченко. – Вінніпег : Вид. Д. Микитюк, 1954. – 176 с. 22. *Українська революція : документи. 1919–1921 /* Укр. вільна акад. наук у США; ред. Т. Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – Т. 1. – 474 с; Т. 2. – 478 с. 23. *Файзулін Я. М.* Другий Зимовий похід в контексті української національно-визвольної боротьби 1917–1921 років : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Я. М. Файзулін. – К., 2008. – 16 с. 24. *Футала В. П.* Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі : історіографія : автореф. ... дис. докт. іст. наук / В. П. Футала. – К., 2011. – 36 с. 25. *Шанковський Л.* Українська армія в боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1958. – 317 с.

Николай Стопчак

ИНТЕРНИРОВАННАЯ АРМИЯ УНР В ЛАГЕРЯХ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ В УКРАИНСКОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ПОСЛЕВОЕННОГО ПЕРИОДА

В статье проанализирована украинская зарубежная историография послевоенного периода по проблеме пребывания воинов УНР в лагерях стран Центральной Европы, определены характерные черты историографического процесса, выделен круг проблем, которые нуждаются в дальнейшем научном изучении и интерпретации.

Ключевые слова: интернированные, лагерь, украинская военная эмиграция, историография, историографический процесс.

Mykola Stopchak

INTERNEE ARMY OF THE UPR IN INTERNMENT CAMPS ON THE TERRITORY OF CENTRAL EUROPE COUNTRIES IN UKRAINIAN FOREIGN HISTORIOGRAPHY

Historiographic work of ukrainian foreign historians of 1921–1939 on the issues of the UPR army internee soldiers' staying in internment camps in the countries of Central Europe is researched in the article; defined are characteristic features of the historiographic process; identified are the issues that need further scientific research and interpretation.

Key words: internees, camps, Ukrainian military emigration, historiography, historiographical proces.